

3. Гуляк А., Кейда Ф. Концепція героя в романах Юрія Мушкетика про Гайдамаччину / А. Гуляк, Ф. Кейда // Київська старовина. – 2004. – № 2. – С. 74-85.
4. Гуревич А. Исторический синтез и Школа “Анналов” / А. Я. Гуревич. – К.: Либідь, 1991. – 248 с.
5. Донцов Д. Націоналізм / Д. Донцов. – Л.: Нове Життя, 1926. – 255 с.
6. Жулинський М. Традиція і проблема ідейно-естетичних пошуків в українській літературі ХХ століття / М. Жулинський // Записки наук. товариства імені Т.Шевченка. Праці філолог. секції. – Львів, 1992. – С. 141-153.
7. Іваничук Р. Журавлиний крик / Р. Іваничук. – К.: “ТАСТ-М”, 2001. – 382 с.
8. Іваничук Р. Мальви / Р. Іваничук. – К.: Веселка, 1993. – 240 с.
9. Іваничук Р. Орда / Р. Іваничук. – К.: Укр. центр духов. культури, 1994. – 192 с.
10. Ільницький М. Людина в історії: Сучасний український історичний роман. – К.: Дніпро, 1989. – 356 с.
11. Кодак М. Історичне повісткування, замки й ключі: Ю. Мушкетик / М. Кодак // Київ. – 1999. – № 3-4. – С. 119-122.
12. Мірчук І. Толстой і Скворода, два національних типи / І. Мірчук // Записки Українського наукового інституту в Берліні. – К., 1929. – Т. 2. – 314 с.
13. Мушкетик Ю. Гетьманський скарб / Ю. Мушкетик. – К.: Либідь, 1999. – 352 с.
14. Мушкетик Ю. Твори: у 5-ти т. / Передм. М. Жулинського / Ю. Мушкетик. – Т. 1. – К.: Дніпро, 1987. – 607 с.
15. Романенко О. Концепція людини в українській літературі 20-х років (на матеріалі прози Г. Михайличенка, М. Хвильового, М. Івченка, В. Підмогильного): автореф. дис. к. філол. н.: 10.01.01 / О. В. Романенко. – К., 2002. – 21 с.
16. Слабошпицький М. Мистецтво писати історичні романи : (Р. Іваничук) / М. Слабошпицький // Київ. – 1999. – № 5-6. – С. 139-141.
17. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / В. Янів. – Мюнхен: УВУ, 1993. – 218 с.
18. Ярема Я. Українська духовність в її культурно-історичних виявах / Я. Ярема // Перший український педагогічний конгрес 1935 р. – Л.: Рідна школа, 1988. – С. 16-88.

УДК 821.161.2-31.09+929 Дімаров

ТИПОЛОГІЯ ХАРАКТЕРІВ У РОМАНІ “І БУДУТЬ ЛЮДИ” А. ДІМАРОВА

Плужник О. М., аспірант

ДЗ “Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”

Стаття присвячена дослідженню типології характерів у романі А. Дімарова “І будуть люди”, а також аналізу засобів характеротворення письменника.

Ключові слова: характер, психологізм, образ, принцип характеротворення.

Плужник О. М. ТИПОЛОГІЯ ХАРАКТЕРІВ В РОМАНЕ “И БУДУТ ЛЮДИ” А. ДИМАРОВА / ГЗ “Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко”, Украина.

Статья посвящена исследованию типологии характеров в романе А. Димарова “И будут люди”, а также анализу средств характерообразования писателя.

Ключевые слова: характер, психологизм, образ, принцип характерообразования.

Pluzhnik O. M. TIPOLOGY OF CHARACTERS IN THE NOVEL "AND THERE WILL BE PEOPLE" OF A. DIMAROV / Luhansk Taras Shevchenko National University, Ukraine.

The article deals with the typology of the characters in the novel A. Dimarova "And the people" as well as analysis of *harakterotvoreniya* writer.

Key words: character, psychology, image, principle of *kharakterotvoreniya*.

Українська література ХХ століття вирізняється зверненням особливої уваги сучасників до світогляду рідного народу, національного способу мислення, української культури й духовності, ментальності загалом. Спрямованість саме на національну ідею поряд із відображенням та осмисленням кризових суспільно-історичних процесів, ускладненням суспільної структури, а, отже, й особливостей психологічної ідентифікації особистості передбачає формування нового типу автора, нових характерів у художніх творах.

Література завжди була невід'ємною частиною духовного самостворення нації, саме в ній узагальнюється досвід національних надбань, втілюються моральні якості народу, а оскільки "духовне життя українського народу протягом сторіч було обмежене і контрольоване тими державними системами, до складу яких входила Україна, і не набуло самостійного вираження в науковій і філософській літературі..., тому література стає недиференційованою світоглядно-філософською системою" [2, с. 31], замінюючи філософію, педагогіку, історіографію, етнографію тощо.

З'являються нові стилі й напрями, приходять молоді автори, розвиваються українська літературна критика й літературознавство. Загальна тенденція тогочасного літературного процесу виявлялася в прямуванні до звільнення літератури від надмірного соціологізму й ідеологічної програмовості.

Саме в цей час на арену української прозової літератури виходить постать А. Дімарова. Доробок письменника був визнаний офіційною критикою вже в 80-х роках ХХ ст. З'являється значна кількість публікацій у вигляді журнальних статей, рецензій, передмов, післямов, які поглиблювали рівень осмислення творчого доробку прозаїка, хоча й мали ще соціалістичні рефлексії. Г. Штонь зазначив, що "творчість А. Дімарова у сучасній прозі найбільш помітна. Зараз тільки по вертикалі налічує до десяти тематичних пластів: низка романів та повістей морально-етичної проблематики, епічне п'ятикнижжя, яке обіймає час від років громадської війни до звільнення України від німецьких окупантів. Книги сільських, міських і містечкових повістей – в єдине ехопізнавальне ціле. І все скріплене дімаровським неповторним стилем" [11, с. 315].

Актуальність обраної теми зумовлена потребою дослідження шляхів і способів зображення характерів у творчості видатного українського письменника А. Дімарова. Художній доробок письменника є вагомою частиною української національної культури ХХ ст. Прозаїк порушує актуальні питання суспільства свого часу, виводить перед читачем історичну панораму ХХ століття, зосереджуючи увагу на морально-етичних цінностях, заглиблюючись у характери своїх героїв, психологію поведінки, душевні переживання. Виводячи на перший план українця, який зіткнувся з несправедливим суспільно-політичним устроєм і змушений виживати в умовах суворой радянської системи, А. Дімаров звертається до етнопсихологічного висвітлення головних рис національного характеру.

Серед найактивніших поціновувачів прози А. Дімарова варто назвати С. Андрусіва, Ю. Безхутрого, С. Гречанюка, В. Грабовського, М. Слабошпицького, В. Дончика, М. Зарудного, А. Погрібного, К. Ломазову, Г. Сивоконя.

Метою нашої розвідки є дослідження типології характерів у творчості А. Дімарова, зокрема в романі "І будуть люди", аналіз засобів характеротворення письменника.

Реалізація поставленої мети передбачала розв'язання таких завдань: визначити стан розробки зазначеної проблеми в українському літературознавстві; дослідити риси характерів героїв роману "І будуть люди" А. Дімарова; виявити особливості художнього новаторства письменника у творенні характерів персонажів.

Варто вказати, що термін "характер" увів давньогрецький мислитель Теофраст (370-288 рр. до н. е.) У перекладі з давньогрецької він означав "відмітну рису", "прикмету", "особливість". У своїй праці "Характеристики" дослідник, розглядаючи особливості поведінки афінян, вивів тридцять типів, у яких переважає певна негативна риса характеру: підлість, боягузтво,

підлабузництво, безсоромність, дріб'язковість і навіть іронічність, яку дослідник також відносив до негативних рис [8, с. 11-34]. Спочатку поняття “характер” вживали стосовно окремих особистостей, та згодом його почали використовувати стосовно цілих народів.

Досліджуючи національний характер як літературознавчу категорію, варто звернути увагу, що це змодельований у художньому творі образ із виразними етноментальними рисами, історичною пам'яттю, генетичним кодом, специфічним способом мислення, з відповідною шкалою моральних цінностей, які сформувалися під впливом економічного й культурного розвитку народу, з урахуванням особливостей території, мови, побуту, звичаїв і традицій.

Д. Донцов одним із перших зробив виразну спробу етнопсихологічного тлумачення характерів літературних персонажів, узагальнивши висновки у працях “Націоналізм” та “Дві літератури нашої доби”. Окремі аспекти “української психіки”, “елліністичності душі” вивчав Є. Маланюк. Частково питаннями психоетнічних чинників у системі художнього характеротворення займалися історики літератури – М. Бернштейн, Н. Калениченко, Р. Міщук та ін.

Дослідник в області характерології літературного персонажу – В. Заманська – пропонує визначати літературний характер як “подлинное средоточие художественного изображения, так как он объединяет в себе всеобщность и индивидуальность” [1, с. 38] в якості моментів своєї цільності. За М. Бахтиним, характер – “такая форма взаимоотношения между героем и автором, которая осуществляет задание создать целое героя как определенной личности” [1, с. 41].

Є. Васильєв, О. Галич, В. Назарець виділили значення поняття “характер”: 1 – як літературний характер, 2 – як психологічну характеристику конкретної особистості (персонажа). Це “конкретна сукупність душевних рис, що визначає індивідуальність зображуваної особи і водночас узагальнює собою певні життєві типи людей, які постають у творі як предмет авторського пізнання та оцінки” [3, с. 97].

На думку Л. Тимофєєва, “характер – це притаманний історичним обставинам, зображеним у творі письменником, тип людської поведінки (вчинків, думок, переживань), перетворений згідно естетичних норм письменника” [9, с. 156]. В. Халізов зазначив, що сутність мистецтва зводиться до відтворення психології та характеру, властивих “певній формі життя”; образ є “проекцією <...> соціального характеру”, тобто особистості [10, с. 37].

Літературний енциклопедичний словник дає повніше визначення характеру в літературно-художньому аспекті: “Образ людини в літературному творі, окреслений з достатньою повнотою та індивідуальною конкретністю, через який розкриваються як історично зумовлений тип поведінки (вчинки, думки, переживання, мова), так і сповідувана автором морально-естетична концепція людського буття <...> Художній характер являє собою органічну єдність загального, повторюваного та індивідуального, неповторного: об'єктивного (соціально-психологічна реальність людського життя, що послужила прообразом для літературного характеру) та суб'єктивного (осмислення та оцінка прообразу автором) <...> Саме концептуальність літературного образу людини відрізняє поняття характеру в літературознавстві від значень цього терміну в психології, філософії, соціології” [5, с. 481].

Отже, характер у літературі – це художня структура створення образу людини, форма взаємовідношення між героєм та автором, яка здійснює завдання створити ціле героя як певної особистості.

Риси українського характеру яскраво виражені на сторінках прозової творчості А. Дімарова. Звертаючись до проблеми національної психології А. Дімаров торкається філософічних питань: людина і час, людина і суспільство, людина і земля, народ і особистість. Письменник виводить перед читачами такі якості українського характеру як повага до традицій, патріотичний дух, громадянський обов'язок перед державою, а також звертає увагу на атмосферу сердечності, взаємоповаги, злагоди, душевної єдності й тепла, які панують в українській родині та у взаєминах між людьми. Саме в цих якостях і ознаках українського національного характеру вбачаються джерела самобутності художньої творчості письменника, основа її національної концептуальності.

Значною подією в українській літературі ХХ ст. став вихід романів А. Дімарова “І будуть люди” та “Біль і гнів”, які отримали надзвичайну популярність. У літературознавчих доробках часто зустрічаються такі визначення жанру цих творів як “роман-епопея”, “епопея”.

Саме за роман “І будуть люди” А. Дімаров був заборонений як письменник, саме цей твір був на третину урізаний цензурою. Письменник згадував: “Я не міг писати ні про голодовку, ні про 37-й рік (...) Все було перекрито. Особливо після тієї розгромної рецензії професора Інституту історії партії на рукопис роману “І будуть люди на землі”, в якій він мене прямо назвав антирадянщиком, ненависником і в якій він писав, що не було голоду, не було примусової колективізації” [7, с. 24]. Повністю твір вийшов друком вже у роки незалежної України.

Г. Штонь у розвідці “Анатолій Дімаров. Літературний портрет” звертає увагу на правдиве, всеохопне та різностороннє відтворення письменником життя: “Анатолій Дімаров цілеспрямовано й послідовно утверджує в романі “І будуть люди” той принцип, згідно з яким в художній палітрі твору, який претендує на правдиве відображення дійсності, повинні органічно співіснувати усі “стихії” життя: лірична, іронічна, драматична, а в окремих випадках і глибоко трагедійна” [11, с. 82].

Роман “І будуть люди” А. Дімарова густо заселений людьми – і гарними з одного боку, і морально скаліченими, егоїстами – з іншого. Письменника найбільше цікавить життя з усіма можливими складностями і суперечностями. А. Дімаров постійно акцентує небезпеку, яка тяжіє над суспільством у вигляді аморальності, фальші, лицемірства.

К. Ломазова простежує кількісну і якісну еволюцію зображення героїв у романі: у перших розділах твору “І будуть люди” та романів сімейної тематики письменник змальовує невелику кількість героїв, а вже “завдяки композиційній гнучкості, мобільності структури останньої книги автор досягає підвищеної місткості оповіді, в ході подій створює опуклі колективні портрети” [6, с. 125], тут “не знайти жодного знівельованого обличчя, кожен, навіть епізодичний, герой встигає не проілюструвати, ... а саме розкрити – у русі, вчинкові – найістотніше та найпотаємніше в своєму характері” [6, с. 128].

Прикметною ознакою творчості українського письменника є актуалізація комплексу рис суто національного характеру, що дає підстави для виокремлення типу характеру носія національного. Саме такими ознаками наділені члени родини Івасют, які показані у центрі роману “І будуть люди”.

На прикладі однієї сім’ї, починаючи з діда, який застав ще панщину, і на прикладі життя його дітей, внуків, правнуків, А. Дімаров виводить перед читачем всю історію ХХ ст.

Саме дід Івасюта викупив у пана п’ятнадцять десятин землі, на якій з’явилась оселя родини і згодом переросла в цілий хутір. Розкриваючи характер головного героя, автор насамперед показує працелюбність, як одну з ознак українського менталітету. Сам дід, як і його син Свирид, онук Оксен та правнуки Іван та Олексій показані як працюючі селяни, вправні господарі, рвучкі до роботи на власній землі. І в той же час кожному з цих персонажів притаманні такі риси як жадібність, грубість у словах та вчинках, нахабність у діях. Символом жадібності персонажів виступає гаман, який придбав ще дід, зроблений з телячої шкіри. Ось як про нього говориться у творі: “Гаман міцно прижився в родині Івасют і переходив від батька до сина. З роками потемнішала сталь, вичовгалась колись пофарбована шкіра, та все ж він невтомно роззявав свою хижу пащеку, поглинаючи гроші в ненаситне нутро, і часом здавалося, що, скільки не годуй його папірцями, срібляками та мідяками, йому все було мало, – він усе роззявлятиме рота, клацатиме дзьобом-защипкою” [4, с. 78].

Дослідник В. Янів однією з головних рис народного характеру вважає глибоко закорінену пошану до традицій. Вчений зауважує, що саме завдяки живому й органічному відчуттю традиції український народ не перетворився на етнографічну масу впродовж лихоліть історії [12]. Ця риса притаманна героям А. Дімарова. Прикладом може стати той фрагмент, коли Свирид доручає сину різати хліб до столу. За українською традицією такий жест говорить про наміри батька передати господарювання в руки нащадка, дозволити йому бути головним у домі.

Говорячи про повагу до традицій українців, варто зауважити про релігійність українців, як духовну традицію та, водночас, домінанту народного світогляду. Івасюти шанобливо відносились до церкви, відвідували її на свята, притримувались релігійного життя. Оксен всі негаразди сприймав як випробування Бога і терпляче відносився до них. Отже, можна виділити

тип духовності та релігійності особистості. Сюди ж відносяться рідні Дружини Оксена Тетяни, батько якої та дідвер Віталій є священиками.

Герої А. Дімарова ведуть боротьбу за втілення певної ідеї, або, навпаки, відмовляються від ідеї та боротьби за неї. Це дає можливість виокремлення типу характеру носія ідеї. Прикладом може стати образ Василя Ганджі, який виступає протилежним героєм членам. Автор вводить його як образ волелюбної людини, нащадка козаків та представника “нової влади”. Разом з ним постає образ сільського комсомольця Твердохліба, який забороняв співати людям “Галю”, вважаючи її піснею класових ворогів. Натомість Володько дозволяє співати “Інтернаціонал”.

Показуючи жіночі образи в романі, автор виводить перед читачами образ молодшої вчительки Тетяни Іасюти. Дівчина наділена покірною вдачею, має гарне виховання. Таню віддають заміж за Оксена, який в той час був вдівцем. Це прохання було передсмертним словом її батька, тож вона не сміла ослухатись. Стуливши уста, дівчина поїхала на хутір її чоловіка. Життя стало для героїні нестерпним, та вона покірливо виконувала роботу по дому, намагалась не скаржитись на життя, та в очах так і не спалахнув вогник щастя. А коли Василь Ганджа запитав у брата Тані: “А чому б це їй не бути щасливою? Напоєна, нагодована, вдіта..” [4, с. 237], Федір роздратовано заперечив: “Хіба тільки в цьому щастя? Ти знаєш кому вона своє серце віддала?.. За мішок борошна купив її Оксен та й привіз, як теличку з ярмарку!.. А ти – нагодована, взута!..” [4, с. 237]. У цих словах весь трагізм долі героїні.

Поряд з Тетяною, на хуторі Івасюти, живе сестра Оксена по батьковій Олесья. Дівчина має добру вдачу, постійно підтримує невістку та допомагає їй. Олесья намагалась не думати про одруження, так як не хотіла покидати домівку брата. Та, закохавшись у Тетяниного брата, дівчина зважується на рішучий крок – втекти з Федьком. Таня, хоч і знала про наміри закоханих, та не стала видавати їх плану, мимоволі жаліючи, що сама не змогла вчинити так: “Серед дня, виждавши, коли, крім невістки, нікого не було в хаті, зайшла Олесья. Була трохи бліда, але такою радісною блакиттю сяяли її очі, що в Тані мимоволі стиснулося серце і їй чомусь аж неприємно стало дивитись на зовицю. “Я б теж могла бути отакою щасливою, – з гіркою заздрістю подумала вона. – Це її брат вирвав мене від Олега!.. А мій – робить її щасливою...” [4, с. 279]. Висвітлюючи цей фрагмент, А. Дімаров підкреслює таку ознаку українського характеру, як заздрість. Письменник наголошує, що саме ця риса пагубним впливом змінює характери персонажів.

Отже, характер кожного персонажу роману “І будуть люди” є цілим комплексом індивідуальних, типових та загальнолюдських рис і ознак. Основою ідейно-естетичної, художньо-психологічної концепції творів письменника є особистість, її багатогранні, внутрішні почуття й переживання, якими мотивуються поведінка, вчинки й дії героїв. Художня система характеротворення у творчості А. Дімарова заснована на детальному відтворенні внутрішнього світу особистості, авторському вмінні виразити найтонші моменти психологічної, емоційної сфери людини.

Творча спадщина А. Дімарова потребує глибокого та системного дослідження та стане предметом наших подальших розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. Формы времени и хронотопа в Романах / М. М. Бахтин. – М.: Художественная литература, 1975. – 470 с.
2. Білан Т. До проблеми національного в українській літературі / Т. Білан // Людинознавчі студії: Зб. наук. пр. ДДПУ. – Дрогобич: Вимір, 2001. – С. 31-42.
3. Загальне літературознавство: Навч. посіб. / О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв – Рівне: Рівненський Будинок науки і техніки, 1997. – 544 с.
4. Дімаров А. І будуть люди / А. Дімаров. – К.: Фенікс, 2006. – 760 с.
5. Литературный энциклопедический словарь / Под общ. ред. В. Кожевникова, П. Николаева. – М.: Советская энциклопедия, 1987. – 752 с.
6. Ломазова К. За суворими мірками воєнного часу: Погляд на творчість А. Дімарова / К. Ломазова // Київ. – 1985. – № 4. – С. 125-132.

7. Слабошпицький М. Заперечення віджилої практики і спрага нових відкриттів / М. Слабошпицький // Українська мова і література в школах, гімназіях, ліцеях, колегіумах. – 2006. – № 7-8. – С. 20-32.
8. Теофраст. Характеристики / Теофраст // Парадоксы души: сб. / Теофраст. Характеристики; Ж. Лабрюйер. Характеры, или нравы нынешнего века. – Симферополь: Реноме, 1998. – С. 11-34.
9. Тимофеев Л. Основы теории литературы / Л. Тимофеев. – М.: Просвещение, 1976. – 448 с.
10. Хализев В. Теория литературы / В. Хазиев. – М.: Высшая школа, 1999. – 398 с.
11. Штонь Г. Духовний простір української ліро-епічної прози / Г. Штонь – К.: Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка, 1998. – 317 с.
12. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / В. Янів – Мюнхен: УВУ, 1993. – 218 с.

УДК 82-1:81'28:821.161.2

ДІАЛЕКТИЗМИ В ПОЕТИЧНІЙ ЗБІРЦІ Д. ЯВОРНИЦЬКОГО “ВЕЧІРНІ ЗОРІ”

Поповський А. М., д. філол. н., професор

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена особливостям використання народнорозмовних елементів у поезії Д. Яворницького. Охарактеризовано його поетичну спадщину та оцінку її сучасниками. Проаналізовано своєрідні риси поетичної палітри діалектного та розмовного мовлення.

Ключові слова: тематика та провідні мотиви поезії, діалектизми, звукосполучення, словосполучення, розмовна лексика.

Popovskiy A. M. DIALECTISMS IN THE COLLECTION OF POETRY OF D. JAVORNITSKIY “THE EVENING GLOW” / Dnipropetrovsk University of Home Affairs, Ukraine.

Статья посвящена особенностям использования народноразговорных элементов в поэзии Д. Яворницкого. Охарактеризовано его поэтическое наследие и оценка его современниками. Проанализированы своеобразные черты поэтической палитры диалектной и разговорной речи.

Ключевые слова: тематика и основные мотивы поэзии, диалектизмы, звуко сочетания, словосочетания, разговорная лексика.

Popovskiy A. M. DIALECTISM IN THE COLLECTION OF POETRY OF D. JAVORNITSKIY “THE EVENING GLOW” / Dnipropetrovsk University of Home Affairs, Ukraine.

The article is dedicated to peculiarities of colloquial folk elements in Javornitskiy's poetry. His poetical heritage and contemporaries' appreciation of it by his contemporaries are characterized. Range of expressions of colloquial and dialectical speaking is analyzed in this article.

Key words: colloquial vocabulary, word-combinations, sound combinations, main motives and subject-matters of poetry, dialecticism.

Багатогранна творча спадщина Дмитра Івановича Яворницького, на жаль, і до цих пір лишається малодослідженою сторінкою українського мовознавства. Широким колам суспільства він відомий як збирач і дослідник матеріалів з історії Запорізької Січі, етнографії та фольклору Катеринославщини. Ще й до цього часу не набули ґрунтовного опрацювання літературні твори, які здобули прихильний відгук його сучасників – Б. Грінченка, І. Нечуя-Левицького, І. Репіна та ін.

Першими поетичними публікаціями були: “Моя доля” (1883), а пізніше – “Недоля”, “Матері Костомарова”, “Заньковецькій”, “Зіроньці О. В. В-ій”. Для Яворницького-літератора характерне прагнення якомога ширше й глибше пізнати й відобразити життя різних суспільних верств та їх живомовні особливості. А загалом його поетичний доробок становить понад 60 віршованих